

ІНДІЯ НА ШЛЯХУ ДО РЕГІОНАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА ПІД ЧАС АЗІЙСЬКОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

П. М. Ігнат'єв

УДК 327.82(540)

Перетворення Індії на велику державу світу неможливе без досягнення регіонального лідерства, оскільки конфронтація у Південній Азії обмежує ресурси, які можуть бути використані для досягнення глобальних цілей офіційного Делі. Наміри стати постійним членом Ради Безпеки ООН і відігравати провідну роль в азійській архітектурі безпеки неможливі без урегулювання гострих прикордонних і ресурсних конфліктів із сусідами. Індії необхідна регіональна стабільність, яка дасть їй змогу сконцентруватися на меті досягнення південноазійського лідерства і набуття статусу великої держави до 2020 р., проголошеній певними впливовими політичними силами [1]. *Мета статті* – дослідити перспективи перетворення країни на лідера у Південній Азії в умовах глобальної фінансової кризи, а також систематизувати погляди на регіональне лідерство і виокремити його основні критерії.

Проблеми лідерства в окремому регіоні (на прикладі Бразилії, Індії, Південної Африки, Ізраїлю тощо) та визначенням його критеріїв досліджували такі західні вчені, як О. Остеруд, Д. Флеймс, Д. Гельденхус, Д. Нольте, С. Шірім, С. Гратіус, С. Дестраді. Питання, що ускладнюють перетворення Індії на провідну регіональну державу, – Р. Мохан, С. Гангулі, С. Лімаїє, Г. Різві, Д. Перковіч, Р. Бедрок, С. Коєн. Набуття лідерства Індією під час світової фінансової кризи раніше окремо не розглядалося в наукових працях і відчизняних, і західних учених.

У контексті дослідження важливо встановити особливості Південної Азії як регіональної системи. Враховуючи релігійне та етнічне різноманіття її країн, їх можна віднести до індійського

(Індія, Непал, Бутан, Шрі-Ланка) та індо-іранського (Пакистан, Афганістан, Іран, Таджикистан) історико-культурних регіонів. Така класифікація спирається на розуміння регіону як певної частини простору, що визначається спільністю історичного розвитку території та географічного розташування [2]. З економічного погляду, Південна Азія може бути схарактеризована як маргінальна регіональна система, яка визначається значною нерівномірністю розвитку складових. Вона суттєво поступається за показниками залучення до системи світових господарських зв'язків основним економічним осередкам світу, до яких належать регіони, де розташовано інтеграційні об'єднання ЄС, НАФТА і АСЕАН. У політичній сфері визначальною характеристикою Південної Азії є нестабільність, оскільки системі притаманна асиметричність потенціалів державних акторів, їх політичне (донедавна), економічне і культурне багатоманіття, яке призводить до центробіжних тенденцій, низького рівня взаємодії сторін в економічній і безпековій сферах, опори на позарегіональні держави. Водночас із посиленням глобалізаційних процесів і проницанням до регіону транскордонних акторів Південна Азія набула рис відкритої регіональної системи, чого не спостерігалось наприкінці «холодної» війни, коли єдиним осередком залучення значних обсягів прямих закордонних інвестицій була Шрі-Ланка (текстильна галузь південних районів країни) [3].

Ігнат'єв Павло Миколайович – кандидат політичних наук, докторант кафедри українознавства Інституту міжнародних відносин

Регіон, до складу якої входять Індія, Пакистан, Бангладеш, Шрі-Ланка, Непал, Бутан і Мальдівські острови (і з 2005 р. Афганістан), має досить складні геополітичні характеристики, а саме: ізольованість природними бар'єрами та компактність території; індо-центризм, який виявляється у географічному тяжінні всіх регіональних країн за винятком Мальдівських островів й Афганістану, до Індії; наявність спільної екосистеми у вигляді гірських хребтів і річкових ресурсів; британську колоніальну спадщину, що вкорінилася у діяльності державних інституцій і глибоко вплинула на всі сторони життя місцевого суспільства; змішані культурно-релігійні цінності буддизму, індуїзму та ісламу, між якими виникають комуналістські конфлікти внутрішнього і міждержавного характеру; відсутність спільної загрози для країн поза межами регіону, яка не дає їм можливості проводити узгоджену безпекову політику на кшталт заходів АСЕАН, спрямованих проти В'єтнаму в добу «холодної війни»; суперечливий південноазійський статус КНР, що є водночас регіональним актором і країною, яка знаходиться за межами регіону; місце Південної Азії як географічного простору, де мають місце основні глобальні проблеми людства; збереження маргінальності її державних акторів у системі світогосподарських зв'язків через демографічний вибух і природні катаклізми [4]. Конкретизуючи вищенаведене, зазначимо, що мусульманське завоювання, яке являло собою геополітичну експансію з півночі, і європейське, здійснене з півдня задля забезпечення комерційних інтересів західних держав, мали серйозні цивілізаційні наслідки. Це нерівномірність розвитку різних районів Південної Азії за умовним поділом південь – північ і релігійний конфлікт між мусульманами та індусами, який заохочувався британською колоніальною адміністрацією і трансформувався у міждержавний після деколонізації Британської Індії. Поглиблення проблем у взаєминах було викликано асиметричністю потенціалів акторів, оскільки в регіоні через деколонізацію Британської Індії виникли одна велика країна, одна середня та низка державних утворень, які можуть класифікуватися як малі. Характерною рисою міжнародного життя доби «холодної війни» було формування двох центрів сили – Індії й Пакистану, які спиралися на підтримку позарегіональних акторів у двосторонньому конфлікті з територіально-релігійним забарв-

ленням. Компактність території Південної Азії також сприяла конкурентній боротьбі за природні ресурси (енергетичні, водні, океанічну біомасу) між її членами. Ефект «доміно», викликаний ядерними випробуваннями КНР у 1964 р., призвів до появи ядерної зброї в Індії та Пакистані, створивши на півночі й заході Індостану нові точки напруження. Фактично субконтинент є унікальним у тому сенсі, що в ньому мають місце невирішені територіальні спори між трьома країнами з ядерною зброєю, дві з яких регулярно залучаються до прикордонних сутичок між собою з використанням важкої артилерії [5]. Загалом південноазійське регіональне середовище визначається значною нестабільністю і конфліктністю, яка проєктується на Індію як на найбільшого актора з центральним геополітичним розташуванням. Разом з цим Індія має найбільший матеріальний і демографічний потенціал у Південній Азії, але чи є вона лідером у такому складному геополітичному середовищі? Подібне наукове питання актуалізує необхідність звернення до визначень поняття регіонального лідерства і наведення його основних критеріїв.

Вивчення феномена регіонального лідерства є досить новим напрямом у політології міжнародних відносин, оскільки в добу «холодної війни» основна увага вчених приділялась наддержавам, а після її закінчення – науковому аналізу підлягало питання глобального лідерства, пов'язане з посиленням світового впливу США. У зв'язку зі зростанням могутності таких країн, як Бразилія, Південна Африка та Індія, було актуалізовано потребу в дослідженні їх міжнародного статусу. Південноафриканський вчений Деон Гельденхус вважає, що регіональний лідер має диспропорційну перевагу над іншими державами у демографічній, економічній і військовій сферах; тісно пов'язаний з ними політично, торговельно і культурно; має, крім матеріальних ресурсів, також ідеологічні (політичні й культурні цінності, бездоганну дипломатичну репутацію); значно впливає на формування регіонального співробітництва у таких сферах, як безпекова політика, економічна і політична взаємодія [6]. У свою чергу, німецький вчений Стівен Шірм доводить, що *бажання* еліти і населення (здійснювати лідерську функцію), *потенціал* (матеріальні, організаційні, ідеологічні ресурси) і *допуск* (визнання її статусу і готовність до співпраці з нею з боку інших регіональних

країн) є трьома ключовими елементами досягнення регіонального лідерства [7]. Дослідник регіонального статусу Південної Африки і Бразилії Даніель Флеймс вважає, що потенційний лідер повинен чітко (зокрема концептуально) сформулювати свій *намір* до лідерства, мати необхідні силові *ресурси*, ефективно використовувати зовнішньополітичні *важелі впливу*, добитися *визнання* свого лідируючого статусу серед сусідніх держав. Регіональне лідерство передбачає бажання потенційного лідера взяти на себе відповідальність за процеси у регіоні та відігравати в ньому активну роль, виступаючи стабілізуючою силою в питаннях безпеки і розробником правил інтеграції у певному географічному просторі [8].

З погляду автора, найприйнятнішим виглядає визначення лідерства, запропоноване німецьким дослідником Детлефом Нольте. 1) Регіональний лідер – це країна, яка є частиною регіону, чітко делімітованого в географічному, економічному і політико-ідеологічному сенсі. 2) Він претендує на лідируючі позиції у цьому просторі. 3) Має у розпорядженні матеріальні та нематеріальні ресурси для забезпечення свого домінування. 4) Економічно, політично і культурно взаємопов'язаний з регіоном. 5) Впливає на нього через наднаціональні структури врядування, які визначають спільну безпекову та економічну політику країн-членів. 6) Інтегрований у міжрегіональні й глобальні форуми та інституції як представник інтересів країн свого географічного простору. 7) Статус лідера визнано членами регіону і впливовими світовими акторами за його межами [9].

Отже, серед основних критеріїв держави-лідера наведемо:

1) санкціоноване політичною елітою та більшістю населення завдання для країни стати регіональним лідером, яке знайшло своє концептуальне вираження у відповідних документах (намір/бажання очолити починання в межах певного простору і заохотити сусідні країни до участі в них);

2) стабільність політичної й економічної системи держави;

3) ресурсний потенціал, необхідний для реалізації поставлених завдань (насамперед, територія, населення, економічна база);

4) ефективна стратегія здійснення заходів із набуття лідерства;

5) визнання статусу держави – регіонального лідера іншими країнами регіону та акторами за його межами, участь другорядних країн у лідерських починаннях (згода/наслідування).

Офіційне Делі вже тривалий час намагається очолювати лідерські починання у регіоні, однак низка гострих актуальних проблем внутрішнього розвитку і опозиція з боку південноазійських державних акторів унеможливили ефективну політику в цьому напрямі. Серед основних здобутків Індії можна назвати укладання угоди 2006 р. про лібералізацію торгівлі під егідою Південноазійської асоціації регіонального співробітництва (SAFTA); політику невтручання у внутрішні справи сусідніх держав, що формує позитивний імідж Індії у її довкіллі; практичну реалізацію положень доктрини Гуджрала, яка передбачає, що офіційне Делі як найсильніший регіональний актор може вдаватися до односторонніх (економічних) поступок сусіднім державам, не вимагаючи від них взаємності [10]. Підкреслимо, що індійська політична еліта одночасно намагається вирішувати складні соціально-економічні проблеми за рахунок залучення прямих іноземних інвестицій у різні галузі економічної активності та створення виробничої бази для експорту продукції спільних підприємств до суміжних країн. Вже в 2008 р. Індія стала другою після КНР за рівнем залучення ПЗІ у світі, випередивши США, що переживали іпотечну кризу [11]. Це означає, що модернізація її народного господарства відбувається значно швидше, ніж у сусідніх країн, що тільки поглиблює економічну нерівномірність розвитку регіональних акторів та їх залежність від індійської сторони.

Світова фінансова криза негативно вплинула на Південну Азію, однак в умовах стагнації господарського життя регіону саме Індія може взяти на себе роль лідера, пообіцявши сусіднім державам вагомий дивіденди від економічного зближення. Нині джерела фінансування південноазійських країн можна поділити на кілька умовних груп. Насамперед, це експорт текстильних виробів і продукції плантаційного сектору, грошові перекази від робочої сили у США, Малайзії та нафтовидобуваних монархіях Перської затоки, туризм, фінансова та

гуманітарна допомога від державних і недержавних сил, база оподаткування, митні збори тощо. Які процеси відбуваються в країнах регіону на сучасному кризовому етапі? Південна Азія зазнала подвійного удару негативних економічних явищ, адже спочатку її країни були змушені пристосовуватися до рекордно високих темпів зростання цін на нафтопродукти і продовольчі культури, характерні для 2007 р. і 2008 р. Згодом, з початком світової фінансової кризи, Пакистан і Індія втратили низку міжнародних джерел фінансування програм розвитку, розпочалася банківська криза, було завдано значних збитків автомобілебудуванню і будівничій галузі. За даними Світового Банку, Бангладеш, Непал і Бутан не зазнали вагомих втрат від першої хвилі кризових явищ у світовій економіці, оскільки були недостатньо пов'язані з її фінансовими ринками. Однак труднощі в їх економічному житті мали вторинний характер і постали у таких сферах, як експорт сільськогосподарської продукції, надходження переказів з-за кордону і допомога з міжнародних джерел. Це позначилося на статистиці, згідно з якою показник зростання регіонального ВВП скоротився в 2008 р. з 8 до 6 відсотків, а 2009 р. становив лише 5 відсотків. Як за таких умов діятимуть регіональні еліти, щоб протистояти кризі? Ймовірно, вдаватимуться до скорочення бюджетних витрат, збільшення бази оподаткування серед населення, відмови від пільгових соціально-орієнтованих цін на комунальні послуги і пальне, заохочення внутрішнього попиту й ділової активності шляхом започаткування масштабних інфраструктурних проектів у бідних регіонах, намагаючись фінансувати їх через запозичення міжнародного капіталу [12].

У цьому контексті роль лідера може відіграти Індія, яка має диспропорційну ресурсну перевагу над сусідніми державами і значні золотовалютні резерви. Стагнацію південноазійських країн можна подолати за рахунок інтенсифікації інтеграційних починань як в межах регіону, так і трансрегіонального значення, залучаючи до них сусідні країни – КНР, М'янму, Іран, монархії Перської затоки. Це актуальне завдання для політичної еліти, зважаючи на те, що для самої Індії характерна істотна різниця у рівні життя населення між південними англомовними штатами дравідської культурної зони, які були відкриті для глобалізаційних процесів з 1991 р. і залучили значний західний капітал, та федеральними одиницями північного хінді-

урду мовного поясу, де домінувала консервативна та ізольована природними бар'єрами на півночі і заході мусульмансько-арійська цивілізація, господарський розвиток якої був тісно пов'язаний з аграрною галуззю. Північна Індія з «хворими» штатами БІМАРУ (Біхар, Мадх'я-Прадеш, Раджастхан, Уттар-Прадеш) характеризується домінуванням низькопродуктивного сільського господарства, надзвичайно швидкими темпами зростання населення, природними катаклізмами, пов'язаними з річками Гімалаїв, поширеною бідністю, постійним і сезонним безробіттям. Прикордонні федеральні одиниці БІМАРУ відіграють подвійну дестабілізуючу роль, оскільки визначаються незадовільним рівнем торговельно-економічної взаємодії з сусідніми країнами і міграціями надлишкової робочої сили до Пенджабу, Харьяни і Ассаму [13]. Схожа ситуація у північно-східних штатах Індії, більш відомих як «Сім сестер». Будучи ізольованими від решти території країни вузьким земельним коридором Західної Бенгалії, ці федеральні одиниці є осередками сепаратизму, викликаного відособленістю регіону, його економічною відсталістю, наявністю у структурі населення християнських племен, індусів і мусульман-нелегалів з території Бангладеш [14]. Таким чином, Індія зацікавлена у практичній реалізації трикутників і чотирикутників зростання, які складатимуться з індійських штатів і суміжних сусідніх країн, щоб подолати нерівномірність розвитку власних північно-східних і північних районів. До таких інтеграційних зон можна віднести Бангладеш, М'янму і північно-східні штати Індії; Тамілнад, Шрі-Ланку і Мальдівські острови; індійські федеральні одиниці Махараштру і Гуджарат, пакистанську провінцію Сінд; Афганістан, південні райони Пакистану і південно-західні штати Індії; північ Індії, Непал, Бутан і Тибетський автономний район КНР.

Якщо Індія досягне визнання свого лідерства у міждержавних відносинах, то легше здійснюватиме свої починання під егідою наддержавних інституцій. Чи визнають регіональні актори домінуючу роль Індії у Південній Азії у двосторонньому форматі? Головною країною, що стоїть на заваді реалізації лідерського проекту офіційного Делі, є Пакистан, що спирається на військово-технічну підтримку КНР і ядерний статус, набутий 1998 р. Для протистояння Пакистану Індія використовує стратегію маргіналізації офіційного Ісламабаду в регіоні. Цьому сприяє

центральне географічне розташування країни і наявність на її території густої мережі залізниць, пов'язаної з мегаполісами Мумбаєм, Ченнаєм і Колкатаю. Індія активно відкриває свої ринки для товарів і послуг іншим південноазійським країнам, чого Пакистан, розташований на узбіччі регіону, з економічних міркувань здійснити не може. Поразка руху «Талібан» в Афганістані позбавила Пакистан стратегічної глибини у потенційному конфлікті зі своїм східним сусідом і монопольного права на обслуговування товаропотоків із Центральної Азії, оскільки частина їх тепер йде через Іран. Зрештою, після вимушеного відходу від політики відразу двох харизматичних лідерів – Беназір Бхутто і Первеза Мухаррафа – країна не має досвідченої правлячої еліти. Пакистан зазнав серйозного удару від глобальної фінансової кризи, не маючи золотовалютного запасу міцності, притаманного Індії. Зокрема, країна стрімко потрапляє у заборгованість: з 2001 року вона отримала від США понад 12 млрд. доларів (переважно на боротьбу з тероризмом), ще 7,6 млрд. надійшло від МВФ у 2008 р., який пообіцяв асигнувати додатково 4,5 млрд. у 2009 р. Це тільки незначна частка коштів, необхідних для стабілізації економічної ситуації [15]. Тому загалом країна не спроможна запропонувати вагому альтернативу індійському лідерському проекту на рівні регіону.

Бангладеш як друга за кількістю населення мусульманська країна регіону має важливе значення у зовнішньополітичній стратегії офіційного Делі. Так, 90 відсотків кордонів «землі бенгальців» припадає на Індію, через територію якої протікають у середній течії критичні для забезпечення продовольчої безпеки населення сходу Індостану річки Ганг, Брахмапутра і Мегхна. Демографічний вибух у Бангладеш створив надлишок робочої сили, яка намагається працевлаштуватися у ресурсно багатих північно-східних штатах Індії [16]. Нарешті, природні катаклізми і відсутність корисних копалин перетворюють країну на найбільшого в регіоні імпортера індійської продукції, неспроможного купувати дорогі західні товари. При цьому практично весь експорт країни до Індії припадає на ізольовані північно-східні федеральні одиниці, що змушувало офіційну Дакку до останнього часу не надавати цим індійським штатам право транзиту до Бенгальської затоки. На відміну від малих держа Південної Азії, Бангладеш практично не залежна від Індії у постачанні енергоносіїв і озброєнь,

а її експортна торгівля зорієнтована на членів ЄС, КНР, США й Японію, що надають їй митних пільг як країні з найнижчим рівнем розвитку. За таких обставин визнання лідерського проекту Індії офіційною Даккою посприяла світова криза, що істотно скоротила фінансові надходження від традиційних донорів і бангладешських мігрантів, внаслідок чого популярною стала опозиційна проіндійська партія «Ліга Авами», що здобула переконливу перемогу на виборах 2008 р. [17]. Рішення нової правлячої еліти започаткувати співпрацю з Індією може бути пов'язано не тільки з її історичною орієнтацією на офіційне Делі, а й з тим, що Індія досягла дипломатичних успіхів на східному фланзі Індостану, відкривши транспортні коридори для своїх ізольованих штатів через М'янму, відмовившись заради цього від традиційної політики захисту демократичних сил країни на чолі з Аунг Сан Су Чжі [18]. Однак офіційне Делі має і надалі підтримувати зацікавленість Бангладеш у своєму лідерському проекті, вклавши кошти в індустріалізацію і розбудову транспортної інфраструктури цієї країни у межах східної зони зростання, що включатиме багаті ресурсами північно-східні штати Індії, територію Бангладеш і М'янми, а на перспективу – й західні райони Таїланду.

Малі гімалайські Бутан і Непал обрали стратегію приєднання у відносинах із Індією, виходячи зі своєї ізольованості, однобічності розвитку народних господарств і наявності гідроресурсів, використовувати які може лише промисловість великих північноіндійських регіонів. Обидві країни мають вихід на світові ринки через порти Індії, оскільки через складну прикордонну топографію їх наземні контакти з Тибетським автономним районом КНР обмежені. Незначні туристичні надходження (зокрема, до самоізолюваного Бутану приїздить незначна кількість туристів, а до Непалу подорожує 500 тис. осіб на рік [19]) і відсутність вагомої промислової бази визначають їх залежність від грошових переказів мігрантів, виплат індійських державних пенсій гуркхам, імпорту з території Індії товарів широкого вжитку, транспортних засобів, нафтопродуктів і добрив. Таким чином, Індія може регулювати ціни на товари першої необхідності, використовуючи їх як важіль впливу на правлячі режими. На відміну від Непалу, Бутан ніколи не демонстрував потягу до самостійності від офіційного Делі, оскільки мав територіальні суперечки з КНР

і негативно сприймав захоплення КНР Тибетського плато, виходячи з релігійної солідарності з ламаїстами Тибету. Індія також є найбільшим інвестором в економіку гірських країн (у дороги зі складною топографією, шпиталі, гідроелектростанції, аеропорти, розвідку і видобування мінеральних ресурсів) і провідним донором п'ятирічних планів розвитку Бутану [20]. Нагоду для співпраці у чотирикутнику Індія – Непал – Бутан – КНР пропонує активізація торговельного обміну КНР та Індії, що 2008 р. оцінювався у 57,1 млрд. доларів США [21]. Якщо раніше торгівля велася переважно через Сіккім й океанічним шляхом, то з поліпшенням індо-китайських відносин її доцільно здійснювати через Непал і Бутан, які зможуть отримати від цього процесу значні транзитні відрахування і розвинути власну транспортну інфраструктуру.

Завдяки геополітичному розташуванню Шрі-Ланка була менш залежною від Індії, ніж гімалайські країни. Вона має порівняно розвинену і диверсифіковану економіку з огляду на грошові перекази від жіночої робочої сили в монархіях Перської затоки (феномен, викликаний громадянською війною), експорт коштовного каміння, чайного листа і текстильних виробів. Наявність одних із найкращих глибоководних портів Індійського океану – Трінкомалі, Галле і Коломбо та унікальне розташування острова перетворили Шрі-Ланку на сервісний центр усього регіону, що за функціями нагадує Сінгапур у Південно-Східній Азії. Не маючи важелів впливу на економічне життя Шрі-Ланки, Індія використовувала для утвердження своїх національних інтересів тамільський чинник, виступаючи як захисник місцевої індуїстської меншини під час громадянської війни на острові, що тривала з 1983 по 2009 рр. Невдача місії індійського миротворчого контингенту (1987 – 1989 рр.) і вбивство тамільськими терористами Раджива Ганді довели неефективність силової політики офіційного Делі щодо малої острівної країни. За таких обставин у 1990 – 2000-х рр. Індія обрала подвійну політику невтручання «hands-off policy», суть якої полягала в активізації економічної й гуманітарної взаємодії зі Шрі-Ланкою за одночасного усунення від втручання в її політичні справи [22]. Хоча вакуум, що виник у військово-технічній співпраці сторін, заповнили КНР, Пакистан і колишні країни соцтабору, Індії вдалося стати найбільшим інвестором у стратегічні сектори економіки

острова (енергетичний, банківський і транспортний) і основним надавачем гуманітарної допомоги під час природних катаклізмів. Із закінченням громадянської війни індійські корпорації отримали нагоду взяти участь у відбудові народного господарства, а ланкійська політична еліта острівної країни вбачає у лібералізації торговельно-інвестиційних угод (з 1998 р.) очевидну вигоду від співпраці з динамічними штатами півдня Індії [23]. Це вигіршний варіант розвитку подій для офіційного Коломбо, оскільки останні етапи громадянської війни на острові викликали суттєвий дефіцит державного бюджету, високі темпи інфляції і скорочення активності міжнародних інвесторів.

Таким чином, всі державні актори Південної Азії, крім Пакистану, тією чи іншою мірою визнають індійське лідерство у двосторонніх відносинах. Тенденція до демократизації країн регіону може також зіграти позитивну роль у зближенні його акторів. Зокрема, 2008 р. у Непалі (після 240 років монархії) було проголошено республіку, на Мальдівських островах проведено конкурентні вибори президента, внаслідок чого вперше за три десятиліття «вічного» керівника держави Монмуна Абдулу Гайюма переміг опозиційний кандидат Мухаммед Нашід; завдяки політичній реформі, проведеній королем Джигме Вангчуком 2008 р., у Бутані було започатковано конституційну монархію з парламентом, і в тому самому році військовий режим Бангладеш погодився на проведення парламентських виборів [24]. Такі тенденції життя південноазійських країн відповідають національним інтересам Індії. Зокрема, офіційне Делі цікавить стратегічна стабільність регіону, яка частково може гарантувати демократичний устрій його державних акторів. Окрім того, «найбільшій у світі демократії» було недоречно підтримувати авторитарні режими у Бутані й Непалі та на Мальдівських островах. Дискусійне питання полягає в тому, чи зможе Індія скористатися з політичної лібералізації в Пакистані, де до влади прийшов Беназір Бхутто Зардарі. Новий політичний режим дуже хиткий, він практично не користується підтримкою армії, яка відмовилася (ймовірно тимчасово) від управління Пакистаном під час азійської фінансової кризи, однак пильно стежить за тенденціями політичного життя країни. Офіційне Делі не мало наміру проводити жорстку політику щодо пакистанської владної еліти навіть після подій «26/11», щоб не послабити її позиції

всередині країни. У свою чергу, слабкий уряд Зардарі також не може дозволити собі «втратити обличчя» серед виборців і в армійських колах, йдучи на економічні чи територіальні поступки Індії. Щодо Непалу, який став останньою у світі республікою, то офіційне Делі неодноразово сприяло демократизації цієї країни, однак остаточний результат трансформації її політичної системи виявився парадоксальним, оскільки Індія не підтримувала переможців-маоїстів у громадянській війні і ставиться до них з недовірою. Отже, демократизація країн Південної Азії має не тільки очевидні переваги, а й ризики для індійського лідерського проекту.

Таким чином, Індія відповідає більшості критеріїв регіонального лідера, однак процес набуття цього статусу супроводжується значними труднощами. До ресурсів м'якої сили віднесемо: унікальну демократичну систему, культурно-релігійну спадщину і зв'язки з Непалом, Бутаном і Шрі-Ланкою на ґрунті спільних релігійних вірувань й історичних міграцій населення, активні контакти з діаспорою, кінематограф (Боллівуд), англійські ЗМІ й книговидавництво, імідж країни з передовою економікою. До ресурсів твердої сили – центральне географічне розташування в Південній Азії та найдовшу у регіоні транспортну мережу, ядерний статус, високі витрати на оборону і власний ВПК, друге місце у світі за кількістю населення і значний середній клас, золотовалютні резерви, розвинуту економічну систему південних і західних регіонів. До чинників, що ускладнюють набуття лідерства, належать такі: нестабільність Південної Азії як регіональної системи, індоцентризм й індофобія місцевих політичних еліт, стратегічний інтерес КНР до поширення свого впливу на регіон, відсталість штатів північних і північно-східних районів Індії, незадовільний стан інфраструктури. Населення і політична еліта розглядають посилення позиції Індії у Південній Азії як один із трьох основних елементів (поряд з членством в ядерному клубі і модернізацією економіки), що необхідний для набуття статусу великої держави до 2020 р. Однак у процесі перетворення на регіонального лідера Індія змушена вирішувати власні комплексні проблеми завдяки модернізації, яку забезпечують західні капітал і ноу-хау. Тому глобальна складова стратегії з досягнення лідерства виявилась порівняно більш ефективною, ніж власне регіональна, бо країна поки перебуває у перехідному стані реформування і не може цілковито зосере-

дитися на Південній Азії. Зокрема, вперше з моменту проголошення незалежності офіційне Делі підтримує стабільні відносини з усіма великими державами (Російська Федерація, США, члени ЕС), використовуючи потенціал співробітництва з ними у своїх інтересах. У власному регіоні Індія поступово утверджується як лідер. Так, їй загалом вдалося нав'язати власну політику малим гірським країнам Непалу й Бутану через їх несприятливе геополітичне розташування, тісну торговельно-економічну прив'язку і надання значної допомоги офіційними каналами. Шрі-Ланка обрала стратегію приєднання у відносинах з Індією, оскільки динамічний розвиток південних штатів останньої сприятиме у відбудові зруйнованої громадянською війною економіки, однак водночас активно розвиває зв'язки з КНР. Бангладеш, оточена з трьох сторін Індією і межуюча на сході з ізоляціоністською М'янмою, була змушена під впливом світової кризи погодитися на економічне зближення, однак залишилися політичні суперечності з індійською стороною щодо поділу водних ресурсів, статусу нелегальних робітників і виявів транскордонного тероризму. Пакистан як єдина країна, що безпосередньо протистоїть Індії, може опинитися в економічній ізоляції, оскільки офіційне Делі активно відкриває другий найбільший у світі споживчий ринок для продукції власних сусідів, у свою чергу експортуючи до них широкий асортимент товарів і послуг, вироблених індійськими і транснаціональними корпораціями, використовуючи найбільшу в цій частині Азії транспортну мережу і центральне географічне розташування на Індостані. Важливе завдання індійської політичної еліти полягає у недопущенні глибокого економічного проникнення КНР до регіону чи досягненні такого ступеня модернізації індійської економіки, який дасть можливість країні конкурувати на рівних з китайською продукцією в Південній Азії.

Як Україна може просувати свої інтереси у регіоні за таких обставин. Через складність регіональних конфліктів Українській державі недоцільно залучатися до них як посереднику, а також брати участь у постачанні складних систем озброєнь країнам, що є регіональними суперниками Індії. Виправданою є економічна складова співробітництва, враховуючи значні можливості для збуту на 1,4-мільярдному ринку регіону української продукції, участі вітчизняних підприємств в інфраструктурних проектах, що реалізують у рамках створення транспортних й енергетич-

них коридорів. До глобальної кризи індійські конгломерати виявляли значний інтерес до української металургії, з суб'єктами господарювання якої можна створити спільні підприємства з постачання продукції для індійської будівельної, автомобілебудівної, транспортної, трубопроводної галузей. Українські експортери товарів можуть також у майбутньому використовувати потенціал численних транспортних коридорів, у створенні яких бере участь Індія як центральна країна Індостану, що забезпечить скорочення транзитних витрат і проникнення на ринки країн, раніше закритих для українського товаровиробника. Саме Індія, незважаючи на її тісні політичні та військово-технічні контакти з Російською Федерацією, може бути своєрідним посередником, який сприятиме зміцненню української присутності у Південноазійському регіоні, оскільки її територія є головним осередком реалізації трикутників і чотирикутників зростання, що включають індійські штати і території суміжних країн.

Джерела

1. *Indian Express*. – 2008. – April 19.
2. *Восток / Запад: Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений. Учебное пособие / Под ред. А. Воскресенецкого*. – М.: Московский государственный институт международных отношений, 2002. – С. 9 – 10.
3. *Peebles Patrick*. The history of Sri Lanka / Peebles Patrick. – Washington: Greenwood press, 2006. – P.144 – 146.
4. *Kishore Dash*. Regionalism in South Asia / Kishore Dash. – New Delhi: Routledge, 2008. – P. 44 – 52.
5. *Perkovich George*. Is India a major power? / Perkovich George // The Washington quarterly. – 2003/2004. – Winter. – P. 129 – 144.
6. *Deon Geldenhuys*. The idea-driven foreign policy of a regional power // Paper presented at conference «Regional power network conference» (15 – 16 September 2008). Hamburg: GIGA, 2008. – P. 3 – 4.
7. *Schirm Stephan*. The role of domestic interests and ideas in domestic power projection. Paper presented at conference «Regional power network conference» (15 – 16 September 2008). – Hamburg: GIGA, 2008. – P. 6 – 7.
8. *Flames Daniel*. Conceptualising Regional Power in International Relations: Lessons from the South African Case / Flames Daniel // German Institute of Global and Area Studies. – 2007. – GIGA Working Paper No. 53. – P.11.
9. *Detlef Nolte*. How to compare regional powers: Analytical concepts and research topics. Paper presented at European Consortium for political research Joint session of workshop Helsinki (7 – 12 May 2007). – Helsinki: Department of political science at the University of Helsinki, 2007. – P.15.
10. *Murthy Padmaja*. The Gujral doctrine and beyond / Murthy Padmaja // Strategic analysis. – 1999. Volume 23. – Issue 4. – P. 639 – 652.
11. *Hindu*. – 2008. – September 25.
12. *Impact of global financial crisis on South Asia*. Report by the World Bank group of February 17 2009. – P. 1, 5.
13. *Ashish Bose: the man, who coined the term BIMARU* // Livemint. – <http://www.livemint.com/2007/07/11001558/Ashish-Bose-The-man-who-coin.html>
14. *Kotwal Dinesh*. Instability parameters in Northeastern India / Kotwal Dinesh // Strategic analysis. – 2000. – Volume 24. – Issue 1. – P. 137 – 149;
15. *Global Financial Crisis Fuels Pakistan Instability* // VoA news. – 2009. – February 26;
16. *Bhardwaj Sandjay*. Bangladesh foreign policy vis-à-vis India / Bhardwaj Sandjay // Strategic analysis. – 2003. – Volume 27. – Issue 2. – P. 263 – 278.
17. *Dawn*. – 2008. – December 31.
18. *The Kaladin corridor and north-eastern security* // Hindu Business line. – 2008. – April 3.
19. *Tourism statistics, 2008*. Summery // Republic of Nepal Ministry of tourism and civil aviation. – http://www.tourism.gov.np/pdf/Final%20Book%20NTS_2008.pdf
20. *Murthy Padmaja*. Indo-Bhutan relations: serving mutual interests / Murthy Padmaja // Strategic analysis. – 1999. – Volume 23. – Issue 1. – P. 85 – 110.
21. *The Times of India*. – 2009. – February 6.
22. *Murthy Padmaja*. Indo – Sri Lankan security perceptions: Divergences and convergences / Murthy Padmaja // Strategic analysis. – 2000. – Volume 24. – Issue 2. – P. 346 – 360.
23. *India and Sri Lanka to discuss trade* // Earth times. – 2007. – 16 December. – <http://www.earthtimes.org/articles/show/159592.html>
24. *Sandra Destradi*. Demokratischer Wandel in Sudasien und die Rolle der Regionalmacht Indien/Destradi Sandra // German Institute of Global and Area Studies / Institute for Asien-Studien. – 2009. – GIGA Working Paper No.2. – P. 1.